مطالعهٔ اتنوبوتانی و مصارف سنتی برخی گیاهان دارویی شهرستان خاش

مهلا میرشکار[الف*]، مهدیه ابراهیمی[الف]، مجید آجورلو[الف]

[الف] گروه مرتع و آبخیزداری، دانشکدهٔ آب وخاک، دانشگاه زابل، زابل، ایران

چکیده

سابقه و هدف: اتنوبوتانی ابزاری نیرومند جهت کسب اطلاعات بسیار باارزش از گیاهان دارویی به‌کار برده شده در فرهنگ‌های گوناگون است که زمینه را برای کشف داروهای جدید فراهم می‌سازد. هدف از این پژوهش شناخت گیاهان دارویی است که در منطقهٔ خاش کاربرد سنتی دارند.

مواد و روش‌ها: این مطالعهٔ مقطعی در دو روستای «ایرندگان» و «کاروانسر» واقع در جنوب شهرستان خاش در بهار سال ۹۶، با استفاده از پیمایش‌های صحرایی، مطالعهٔ باورها، اطلاعات مردمی و مطالعات اسنادی، شناسایی، دسته‌بندی و معرفی گیاهان دارویی انجام شد. ابتدا لیست فلورستیک گونه‌های منطقهٔ تحت مطالعه از ادارهٔ منابع طبیعی شهرستان خاش تهیه و با توجه به آن گونه‌های دارویی بومی منطقه مشخص شد. برای هر گونه نام علمی، نام محلی، اندام مورد استفاده، خاصیت درمانی رایج، نحوهٔ استفادهٔ دارو از طریق پرسشنامه و مصاحبه با افراد محلی معلوم شد.

یافته‌ها: به‌طور کلی ۲۲ گونهٔ گیاه دارویی در منطقهٔ خاش مربوط به ۱۴ خانواده شناسایی شد. شایع‌ترین کاربرد دارویی گیاهان به ترتیب برای مشکلات گوارشی، درد مفاصل، امراض زنانه و بیماری‌های عفونی بود. مردم منطقه به صورت ویژه گیاهان مختلف نظیر گز، درمنه، پنیرباد و مواردی از این دست را با هم ترکیب و می‌سوزاندند. خاکستر و دود ناشی از این گیاهان را به‌عنوان یک مسکّن خوب و قوی جهت تسکین درد مفاصل استفاده می‌کردند.

نتیجه‌گیری: تنوع گسترده‌ای از گیاهان دارویی در منطقهٔ خاش وجود دارد که مردم خاش شماری از گیاهان را برای درمان بیماری‌هایی به‌کار می‌برند که ویژهٔ این منطقه است. پژوهش پیرامون این گیاهان دارویی می‌تواند آغازگر راهی برای کشف داروهای جدید در عرصهٔ درمان باشد.

کلیدواژه‌ها: اتنوبوتانی، خاش، گیاهان دارویی، مصارف سنتی

تاریخ دریافت: مرداد ۹۷
تاریخ پذیرش: بهمن ۹۷

مقدمه:

از هزاران سال پیش، بشر از مواد طبیعی به‌عنوان یکی از منابع مهم برای درمان بیماری‌ها استفاده می‌کرد. گیاهان دارویی همواره در طول تاریخ نقش بسیار مهمی در بهداشت و سلامت انسان داشتند. اطلاعات مربوط به استفاده از گیاهان دارویی در طول سالیان متمادی از نسلی به نسل دیگر منتقل شده است؛ اما انتقال این اطلاعات از افراد مسن به افراد جوان ممکن است آن‌ها را دستخوش تغییرات شدیدی کند؛ بنابراین برای جلوگیری از این مسأله، ثبت دانسته‌های افراد آگاه، ضروری است (۱). امروزه طب سنتی و اتنوبوتانی، دو مقولهٔ مورد توجه در بسیاری از کشورها می‌باشند. طب سنتی مربوط به گذشته و اتنوبوتانی مربوط به شناخت علوم گیاهای بومی یک منطقه است. در سال‌های اخیر این مباحث از اهمیت ویژه‌ای برخوردار شده‌اند و بسیاری از کشورها از جمله کشورهای اروپایی به این موضوعات توجه کرده‌اند. با توجه به کمبود اطلاعات مربوط به آثار گیاهان دارویی، طب سنتی و اتنوبوتانی می‌توانند نقش بسیار مهمی را در کشف مجهولات ایفا کنند (۲). به عبارت دیگر اتنوبوتانی، عبارت است از مستندسازی اطلاعات غیرمکتوب سنتی به‌منظور بهره‌برداری منطقی از منابع و حفاظت مؤثر از تنوع زیستی و اطلاعات فرهنگی. با توجه به تنوع پوشش گیاهی ایران و نیز منابع سنتی و علمی متعددی که در زمینهٔ پزشکی سنتی از دیرباز

* فرد مسئول مکاتبات: mahla.mirshekar@uoz.ac.ir

به‌جا مانده است، این مطالعات می‌تواند راهکارها و دستاوردهای ارزشمندی را برای یافتن گیاهان دارویی جدید و داروهای گیاهی ارائه کند (۳). طب سنتی یک مکتب اصیل پزشکی مستند به سلسله اصول و نظرات علمی و متکی به مشاهدات و تجربیات دقیق چند هزار ساله است که همواره طی قرون و اعصار توسط عموم پزشکان قدیم ایران و سایر ملل باستانی تأیید شده است. مجموعهٔ عقاید مزبور در بسیاری از متون طبی قدیم ثبت و ضبط شده است (۴).

در سال‌های اخیر، نتایج مطالعات اتنوبوتانی نقش شایانی در تحقیقات گیاهان دارویی و گیاه درمانی در دنیا داشته است. در بعضی از کشورها، مطالعات اتنوبوتانیکی برای کشف داروهای جدید و بهبود توسعهٔ داروهای جدید، استفاده شده است (۵، ۶، ۷).

طبیعت اطراف ما سرشار از گونه‌های گیاهی ناشناخته‌ای است که کشف خواص دارویی و درمانی آن‌ها ممکن است به سال‌ها وقت نیاز داشته باشد. گاهی در برخی مناطق از گونه‌های گیاهی خاصی به‌عنوان گیاهان دارویی استفاده می‌شود که هنوز علوم جدید به آن‌ها دست نیافته است و با استفاده از تجربهٔ اهالی بومی می‌توان به این مهم دست یافت. ارائهٔ فهرست گیاهان دارویی در نقاط مختلف جهان اولین گام در راستای کاربرد آن‌ها با استفاده از علوم و فنون جدید تلقی می‌شود و تاکنون فهرست‌های زیادی از این گیاهان گزارش شده است (۸، ۹، ۱۰، ۱۱، ۱۲). شناسایی و معرفی فلور گیاهان دارویی و موارد استفادهٔ سنتی این گیاهان، فراهم‌کنندهٔ اطلاعات مفیدی در رابطه با پراکنش و کاربردهای گیاهان دارویی هر منطقه بوده و زمینه‌ساز فعالیت‌های دارویی مختلفی در ارتباط با این موضوع است. در این خصوص تا کنون فعالیت‌های متعددی در برخی از مناطق و استان‌های کشور انجام شده است؛ از جمله مواردی که می‌توان ذکر کرد، مطالعهٔ اتنوبوتانی گیاهان دارویی استفاده شده توسط قبایل کرد در نواحی «آبدانان» و «دهلران» در استان ایلام (۱۳)، جمع‌آوری، شناسایی و بررسی مصارف سنتی منتخبی از گیاهان شهر «بابل» (۱۴) و همچنین معرفی گونه‌های گیاهی با خواص دارویی در منطقهٔ «نطنز» اشاره کرد (۱۵). به‌طور کلی می‌توان گفت اطلاعات افراد بومی دربارهٔ گیاهان، اساس تولید محصولات و داروهای طبیعی طبی جدید است و افراد بومی، دارای اطلاعات مفید دربارهٔ خواص دارویی این گیاهان هستند و با مرگ این افراد، بخش عظیمی از این دانش سنتی از بین می‌رود، بنابراین ثبت و ضبط این اطلاعات ضروری است و حفظ و انعکاس این روش‌های سنتی راهنمای ارزشمندی جهت دستیابی به منابع دارویی جدید می‌باشد (۱۶). هدف از انجام این تحقیق مطالعهٔ دانش بومی مردم خاش در خصوص استفاده از گیاهان دارویی می‌باشد.

مواد و روش‌ها:

منطقهٔ تحت مطالعه

شهرستان خاش واقع در استان سیستان و بلوچستان در دامنهٔ جنوبی قلّهٔ تفتان بین طول‌های ۶۰ درجه و ۵ دقیقه تا ۶۲ درجه و ۴۵ دقیقهٔ شرقی و عرض‌های جغرافیایی ۲۷ درجه و ۵۰ دقیقه تا ۲۸ درجه و ۴۵ دقیقهٔ شمالی واقع شده است. شهرستان خاش دارای دو شهر خاش و نوک آباد، ۳ بخش و ۱۱ دهستان و مساحتی بالغ بر ۲۳۱۰۵ کیلومتر مربع می‌باشد. این شهرستان به‌علت همجواری با کوه تفتان، که مرتفع‌ترین کوه جنوب شرق است، دارای آب و هوای سرد و خشک است. میزان دمای هوا در تابستان به ۳۷ درجهٔ سلسیوس و در زمستان تا ۷ درجهٔ سلسیوس زیر صفر در نوسان است. در این منطقه تبخیر بالا و میانگین بارش سالانه در این شهرستان ۱۷۴/۹ میلی‌متر است (۱۷). روستاهای مورد نظر دو روستا در جنوب شهرستان خاش به نام‌های «ایرندگان» با جمعیت ۴۲۳۲ نفر (۹۷۴خانوار) و «کاروانسر» با جمعیت ۶۰۲۸ نفر (۱۲۸۷خانوار) می‌باشد.

روش انجام کار

این مطالعه، یک مطالعهٔ مقطعی است که در بهار سال ۱۳۹۶ با استفاده از پیمایش‌های صحرایی، مطالعهٔ باورها و اطلاعات مردمی و مطالعات اسنادی، شناسایی، دسته‌بندی و معرفی گیاهان دارویی با استفاده از منابع معتبر گیاه‌شناسی از جمله *فلور ایرانیکا* (۱۸)، *فلور رنگی قهرمان* (۱۹)، *فرهنگ‌نامه‌های گیاهان ایران* (۲۰)، *گیاهان دارویی* (۲۱)، *فلور*

ایران (۲۲) صورت گرفت. اجرای این پژوهش به روش میدانی-اسنادی با استفاده از ابزار پرسشنامه، مشاهده همراه با مشارکت و مصاحبه و استفاده از اسناد و کتاب‌ها بوده است، همچنین به‌وسیلهٔ مراجعه و مصاحبه با افراد بومی، نام محلی گیاهان، نوع مصرف این گیاهان، نسبت به تکمیل اطلاعات اقدام شد. هدف این تحقیق بررسی شناخت میزان اطلاعات و آگاهی مردم منطقه از گیاهان دارویی و روش‌های طب سنتی، حفظ و احیا دانش بومی مربوط به استفاده از گیاهان دارویی در درمان بیماری‌ها می‌باشد. لیست فلورستیک گونه‌های منطقهٔ تحت مطالعه از ادارهٔ منابع طبیعی شهرستان خاش تهیه و با توجه به آن گونه‌های دارویی بومی منطقه مشخص شد. برای هر گونه، نام محلی، اندام استفاده شدنی، خاصیت درمانی رایج، نحوهٔ استفاده و مصرف دارو از طریق پرسشنامه و مصاحبه با افراد محلی معلوم شد. تعداد پرسشنامه‌ها برای این پژوهش با توجه به جمعیت روستاها و فرمول کوکران (۲۳) ۱۵۰ نمونه طراحی شد. در این پژوهش ارزش اهمیت خانواده‌های گیاهی تحت مطالعه و درصد گیاهان دارویی مصرفی محاسبه شد. منظور از اهمیت خانواده‌های گیاهی تعداد بیشتر گونه‌ها در هر خانوادهٔ گیاهی طبق نظر مصاحبه‌شوندگان می‌باشد. به منظور نمونه‌برداری از گونه‌های تحت مطالعه از روش قطع و توزین استفاده شد. زمان نمونه‌برداری برای هر گونه باتوجه به مراحل فنولوژیک این گونه‌ها در منطقه و همچنین با توجه به اندام استفاده شدنی گونه‌ها متفاوت می‌باشد.

با توجه به فرمول کوکران مقادیر حجم نمونه را می‌توان براساس حجم جمعیت آماری (۵۱۳۰) با درصد خطای ۰/۹۱ و نسبتی از جمعیت بدون صفت معین مثلاً جمعیت مردان (۶۴ درصد) به تعداد ۱۵۰ پرسشنامه طراحی کرد. تعداد افراد مصاحبه‌شونده با توجه به حجم نمونه ۱۱۰ نفر به صورت ساختاریافته می‌باشد.

یافته‌ها:

مشخصات افراد مصاحبه‌شونده

در تحقیق حاضر با توجه به جمعیت روستاهای تحت مطالعه ۱۵۰ نمونه پرسشنامه طراحی شد، از این تعداد روی‌هم‌رفته به ۱۰۷ پرسشنامه به‌طور کامل پاسخ داده شد. نتایج نشان داد که جنسیت بیشتر افراد مصاحبه‌شونده مرد بودند (۶۳/۵۵ درصد). محدودهٔ سنی افراد ۴۰ تا ۶۰ سال با میانگین سنی ۳۹/۲۵ درصد و بیشتر افراد، بی‌سواد (۵۷ درصد) بودند. شغل بیشتر افراد پاسخگو کشاورزی و دامداری (۴۲/۰۵ درصد) و شغل تعدادی دیگر نیز کارمند (۱۴/۰۱ درصد) و شغل آزاد (۸/۴۱ درصد) بود (جدول ۱).

جدول ۱: مشخصات و اطلاعات فردی افراد مصاحبه‌شونده

		تعداد	درصد
جنسیت	مرد	۶۸	۶۳/۵۵
	زن	۳۹	۳۶/۴۴
محدودهٔ سنی (سال)	۲۰-۴۰	۳۷	۲۸/۰۳
	۴۰-۶۰	۴۲	۳۹/۲۵
	>۶۰	۲۶	۲۷/۱
تحصیلات	بی‌سواد	۶۱	۵۷
	باسواد	۴۴	۴۱/۱۲
شغل	کشاورز و دامدار	۴۸	۴۲/۰۵
	کارمند	۱۵	۱۴/۰۱
	شغل آزاد	۴۲	۳۹/۲۵

در این تحقیق برای هر گونه، به صورت جداگانه نام علمی، نام محلی، روش استفاده و اثرات دارویی فرم تهیه شد و خواص دارویی آن‌ها در جدول ۲ تدوین شد.

جدول۲: فهرست و مشخصات برخی گیاهان دارویی منطقهٔ خاش

	نام فارسی	نام محلی	نام علمی	خانواده	اندام مورد استفاده	نحوهٔ استفاده
۱	آویشن	اِزگند	*Zataria multiflora* Boiss.	Lamiaceae	برگ و دانه	جوشانده
۲	اسفرزه	دانیچ	*Plantago ovata* Forsk.	Plantaginaceae	دانه	دم کرده، خام
۳	اسفند	اِسپند/ دودنیک	*Peganum harmala* L.	Zygophyllacea	دانه	جوشانده، پودر دانه
۴	اِیشورک	هَریشرگ	*Rhazya Stricta* Decne.	Apocynaceae	ریشه و شیره و برگ	جوشانده، خوراکی
۵	برنجاسک	برنجاسف	*Achillea eriophora* L.	Asteraceae	برگ و دانه	خوراکی
۶	پنیرباد	پنیرباد	*Withania coagulance* (Stocks) Dun.	Solanaceae	دانه	قرص، خوراکی
۷	داز	نخل ایرانی/ مچ/نخل پا کوتاه	*Nannorhops ritchiana* Griff.	Palmaceae	شاخ و برگ	صنایع دستی (حصیربافی، جاروبافی و سایبان)
۸	درخت بنه	گون صمغ با نام تونجِک	*Pistacia atlantica* Desf.	Anacardiaceae	دانه، شیره و برگ	جوشانده، خوراکی، دود کردن
۹	درخت کسور	کَسور	*Pistacia khinjuk* Stoks.	Anacardiaceae	دانه	خوراکی
۱۰	درمنه	درنَگ	*Artemisia sieberi* Besser	Asteraceae	برگ و دانه	خوراکی، دود کردن
۱۱	سگ دندان	سگ دنتان	*Pycnocycla Spinosa* Decne.	Umbelliferae	ریشه، شاخ و برگ	خوراکی، صنعتی
۱۲	قیچ	کریبچ	*Zygophllum atriplicoides* Fisch &C.A.Mey	Zygophyllaceae	شاخ و برگ	از شاخ و برگ برای پخت نان و هیزم استفاده، تعلیف دام
۱۳	کلپوره	کلپورگ	*Teucrium polium* L.	Lamiaceae	برگ و دانه	خوراکی
۱۴	کلمک	کَلَمک	*Atriplex leucoclada* Boiss.	Brassicaceae	شاخ و برگ	جوشانده، ضماد، خوراکی
۱۵	کما	راب	*Ferula ovina* Boiss.	Apiaceae	شاخ و برگ	خوراکی (خام‌خوری و آب‌پز)
۱۶	گز	گز	*Tamarix gallica* L.	Tamaricaceae	شاخ و برگ	دم کرده، دود کردن
۱۷	گلدر	گلدر	*Otostegia persica* (Burm.) Boiss.	Lamiaceae	شاخ و برگ	جوشانده، خوراکی
۱۸	گیشدر	گیشَر	*Periploca aphylla* Decne.	Apocynaceae	برگ و دانه و شاخه	جوشانده، خوراکی
۱۹	لاتی(لانتی)	لانتی	*Taverniera cuniefolia*(Roth)Arn.	Fabaceae	برگ و شاخه	ضماد
۲۰	مریم گلی	مور، کَرتُس	*Salvia rhytidae* L.	Lamiaceae	برگ و دانه	جوشانده
۲۱	وشا	پَترک	*Dorema ammoniacum* L.	Apiaceae	برگ و شیره	خوراکی (خام‌خوری و آب‌پز)
۲۲	هزار خار	کَنتک	*Cousinia stocksii* C.Winkl.	Asteraceae	شاخ و برگ	جوشانده

خواص درمانی و روش مصرف گیاهان دارویی جدول۲

آویشن: نافع در درمان سرفه و چرک سینه، جلوگیری از حالت تهوع.

اسفرزه: ملین، پودر دانه آن به همراه ماست برای درمان یبوست، استفاده به صورت شربت در تابستان جهت رفع تشنگی.

اسفند: جوشانده آن جهت تسکین دندان‌درد، ضدعفونی‌کنندهٔ هوا، پودر آن برای درمان معده و مفید برای امراض زنانه.

ایشورک: جوشاندهٔ برگ آن مناسب برای قند خون، ریشهٔ آن مفید برای معده و درد دندان، استفاده از شیرهٔ گیاه برای درآوردن دندان کودکان، پودر گیاه جهت رفع سردرد، استفاده از ریشهٔ کوبیده شده جهت سرمه.

برنجاسک: برای رفع مسمومیت در کودکان، جهت تقویت قلب، کاهش استرس و اضطراب.

پنیرباد: یک قرص آن برای بستن شیر جهت درست‌کردن پنیر، پودر شده دانه با آب جهت رفع دل‌درد و درد معده، مصرف پودر با آب برای درمان قند خون و بیماری‌های کلیوی.

درخت بنه: مصرف دانهٔ آن به‌صورت خوراکی جهت رفع چرک سینه، جوشانده مناسب هر نوع عفونت، برگ دارای خاصیت ضدسرطانی، دود کردن شیره (صمغ) مناسب برای دردهای مفصلی.

درخت کسور: خلط‌آور و مناسب برای عفونت سینه، استفاده از دانه‌ها به‌عنوان یک نوع غذا، دانه‌های کسور کوچک‌تر و نرم‌تر از بنه هستند.

درمنه: پودر دانهٔ آن مناسب برای دل‌درد کودکان و مفید برای معده و مسمومیت، سوزاندهٔ آن به همراه گیاهان دیگر جهت تسکین دردهای مفاصل.

سگ دندان: استفاده از ریشهٔ آن برای درست‌کردن ماست، از سوزاندن شاخ و برگ آن در صنعت مشک‌سازی استفاده می‌شود.

کلپوره: استفاده جهت رفع دل‌درد، درد معده و رفع مسمومیت.

کلمک: جوشاندهٔ برگ آن تقویت‌کنندهٔ قلب، ضماد برگ جهت رفع چشم‌درد، مفید برای رشد مو، تعلیف دام.

کما: به‌عنوان سبزی و پختن آن برای پاکسازی معده و انگل‌زدایی.

گز: دم‌کردهٔ برگ آن جهت تقویت لثه و دندان، پودر برگ آن مفید برای درمان یرقان، سوزاندهٔ آن به همراه گیاهان دیگر جهت تسکین دردهای مفاصل، استفاده از شاخ و برگ آن برای پخت نان و هیزم.

گلدر: به‌صورت پودر شده جهت تسکین درد پا شب خیس شده و صبح میل می‌شود، جوشاندهٔ آن جهت رفع اسهال و استفراغ و قند خون، مناسب جهت ترک اعتیاد، مفید برای کم‌خونی.

گیشدر: جوشاندهٔ آن مناسب برای سوءهاضمه، استفاده از دانهٔ آن در پخت نان، شاخهٔ آن مناسب برای قلیان، تعلیف دام.

لاتی (لانتی): به صورت مرهم بر روی شکستگی،به صورت کوبیده شده (پودر) جهت درمان یرقان.

مریم گلی: مناسب برای رفع بدن‌درد، دل‌پیچه و رفع نفخ شکم.

وشا: استفاده از برگ آن به‌عنوان سبزی و پختن برگ جهت انگل‌زدایی مفید، شیرهٔ خارج شده از ساقهٔ گیاه مناسب برای رفع انگل.

هزارخار: جوشاندهٔ آن مناسب برای رفع دل‌درد و عفونت و مفید جهت رفع اسهال کودکان.

ارزش اهمیت خانواده‌های گیاهی

منظور از اهمیت خانواده‌های گیاهی تعداد بیشتر گونه‌ها در هر خانوادهٔ گیاهی است. در این پژوهش ارزش اهمیت خانواده‌های گیاهی براساس لیست گونه‌های منطقه تحت مطالعه انجام شد به این صورت که در هر خانوادهٔ گیاهی چه تعداد از گونه‌های منطقه قرار می‌گیرند که این تعداد به‌صورت درصد در شکل ۲ نشان داده شده است. از بین ۲۲ گونهٔ موجود در منطقه، چهار گونه مربوط به خانوادهٔ Lamiaceae و سه گونه مربوط به خانوادهٔ Asteraceae بود. حداکثر ارزش اهمیت مربوط به خانوادهٔ Lamiaceae (۱۸/۲۴درصد) و بعد از آن خانوادهٔ Asteraceae (۱۳/۶۳درصد) بود. حداقل ارزش اهمیت نیز به ترتیب مربوط به خانواده‌های *Zygophyllaceae*, *Fabaceae*, *Umbelliferae* و غیره بود (شکل۲).

درصد گیاهان دارویی مصرف شده

نتایج نشان داد (شکل ۳) که دو گیاه پنیرباد (۸۴/۶۱ درصد) و لانتی (۷۶/۹۲ درصد) در منطقه کاروانـدر بیشترین میزان استفاده را در میان مردم محلی داشت. در روستای ایرندگان نیز گیاهان گلدر (۸۰/۷۶ درصد)، درمنه (۷۶/۹۲ درصد) و کلپوره (۶۷/۶۹ درصد) بیشتر توسط مردم استفاده می‌شد (شکل ۳).

در روستای کاروانـدر، گیاهان دارویی مصـرف شـده معمـولاً جهت رفع مشکلات گوارشی، درمان دردهای مفصـلی و درمـان یرقان استفاده می‌شد. همچنین گونه‌هایی در این روسـتا وجـود دارد که به لحاظ صنعتی بسیار ارزشمند است. مثلاً روسـتاییان از گونه پنیرباد برای درست‌کردن پنیر محلی استفاده می‌کردند. می‌توان از دانـه‌هـای ایـن گونـه بـرای درسـت‌کـردن پنیـر در

کارخانجات به‌طور وسیع استفاده کرد. این در حالی است که گیاهان دارویی در روستای ایرندگان بیشتر جهت درمان قند خون، رفع امراض زنانه و بیماری‌های عفونی استفاده می‌شد؛ همچنین در این روستا گونه‌های بسیاری به‌عنوان علوفهٔ دام استفاده می‌شد.

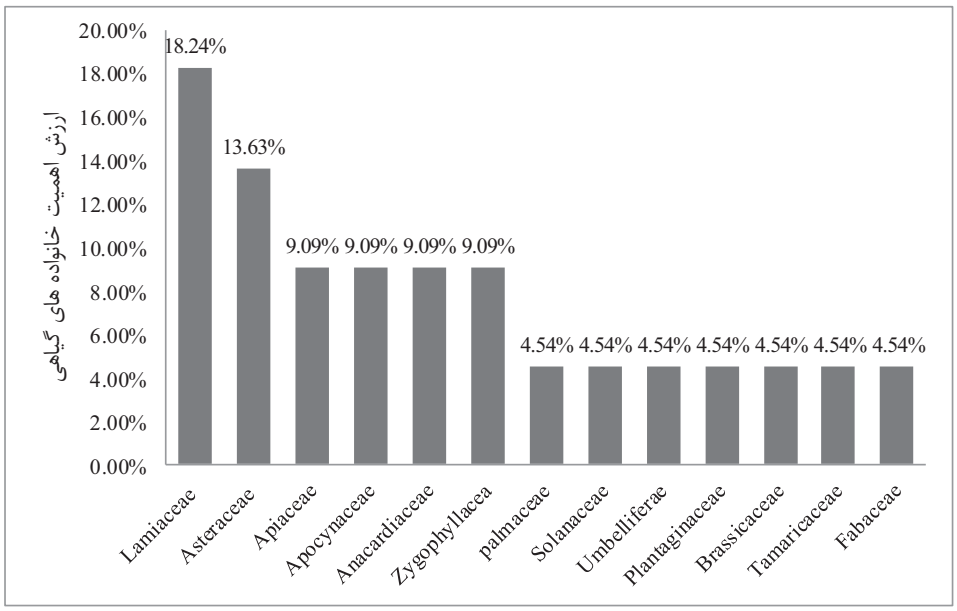

شکل۲: ارزش اهمیت خانواده‌های گیاهی در منطقهٔ تحت مطالعه

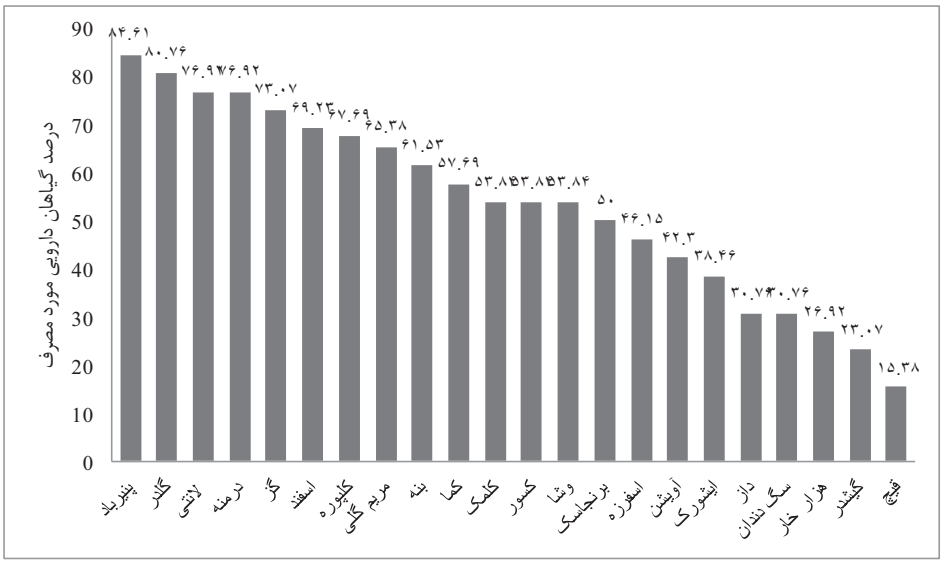

شکل۳: درصد گیاهان دارویی مصرف شده در مناطق تحت مطالعه

بحث و نتیجه‌گیری:

در این پژوهش بیشتر مصاحبه‌شوندگان را مردان با محدودهٔ سنی ۴۰ تا ۶۰ سال، اغلب بدون تحصیلات (بی‌سواد) تشکیل می‌دادند که شغل بیشتر آن‌ها کشاورزی و دامداری بود. از جمله مطالعات کلیدی در این پژوهش، بررسی خواص درمانی و موارد استفادهٔ گیاه در منطقهٔ جمع‌آوری شده، به صورت محلی و سنتی بود. در این مطالعه ۲۲ گونهٔ مهم شناسایی شد که چهار گونه مربوط به خانوادهٔ Lamiaceae، سه گونه مربوط به خانوادهٔ Asteraceae، دو گونه مربوط به خانوادهٔ Apiaceae، یک گونه مربوط به خانوادهٔ Fabaceae و بقیه گونه‌ها از خانواده‌های مختلف بودند.

در این مطالعه، گیاهان ارائه شده مهم‌ترین گونه‌های پرکاربرد در طب سنتی منطقهٔ خاش هستند؛ البته گونه‌های دارویی مصرفی بسیار زیاد می‌باشد که ما در اینجا فقط به بخش کوچکی از آن‌ها اشاره کردیم. تمایل زیاد مردم به استفاده از گیاهان دارویی را می‌توان به خاطر مقرون به صرفه بودن و در عین حال بی‌ضرر بودن آن اشاره کرد. کاربرد گیاهان دارویی در منطقه کم کم رو به فراموشی است و معدود افراد سالخورده‌ای را می‌توان پیدا کرد که در مورد کاربردهای آن‌ها اطلاعات داشته باشد. داروهای گیاهی از اندام‌های مختلف یک یا چند گیاه تهیه می‌شوند و بیشترین شکل مصرف دارو به صورت جوشانده و دم کرده است (۲۴). عموماً بیشتر موارد مصرف در خصوص گونه‌های بالا به این صورت است که آن‌ها را با هم ترکیب و سوزانده و دود ناشی از آن‌ها را به‌عنوان یک مسکن خوب و قوی جهت درد مفاصل استفاده می‌کنند (به اصطلاح محلی چُل کردن) این گیاهان عبارت‌اند از: گز، درمنه، پنیرباد، لانتی و اسفند. در روستای کاروندر گیاهان دارویی مصرف شده معمولاً جهت رفع مشکلات گوارشی، درمان دردهای مفصلی و درمان یرقان استفاده می‌شد. همچنین گونه‌هایی در این روستا وجود دارد که به لحاظ صنعتی بسیار ارزشمند است. نتایج حاصل از این مطالعه نشان داد که پنیرباد جهت رفع دل‌درد، اسهال و بیماری‌های کلیوی، درمان دیابت، زخم معده، آسم، دردهای عضلانی و استخوانی، دردهای مفصلی و ماهیچه‌ای و کمک به هضم غذا مصرف دارد، مردم محلی از دانه‌های این گونه برای درست‌کردن پنیر محلی استفاده می‌کنند که می‌توان در صورت مدیریت صحیح از دانه‌های این گونه برای درست‌کردن پنیر در کارخانجات به‌طور وسیع استفاده کرد. گونهٔ لانتی نیز جهت درمان یرقان، کنترل چربی، درد مفاصل و دردهای عضلانی و ضدعفونی‌کننده بیشترین سهم را در استفاده از این گونه توسط مردم بومی منطقه دارا بود. گیاهان دارویی در روستای ایرندگان بیشتر جهت درمان قند خون، رفع امراض زنانه و بیماری‌های عفونی استفاده می‌شد. گونه‌هایی مانند کلپوره و برنجاسک به مقدار زیادی در این روستا وجود دارد که مردم محلی از برنجاسک برای کودکان و از گونهٔ کلپوره برای بزرگسالان جهت رفع دل‌درد و دل‌پیچه استفاده می‌کنند. از گونه‌های وشا و کما به‌عنوان سبزی جهت پاکسازی معده و روده‌ها استفاده می‌شد.

در این روستا گونه‌هایی همچون قیچ و گیشدر به مقدار زیاد علوفهٔ دام‌ها بود. گونه‌های گیاهی این دو روستا در طب سنتی خاش اهمیت زیادی در درمان بیماری‌ها دارند که در صورت مدیریت و برنامه‌ریزی دقیق، می‌توان آن‌ها را بهره‌برداری کرد. همچنین در راستای مطالعهٔ حاضر به‌نظر می‌رسد که در خصوص به‌دست آوردن اطلاعات دانش بومی در منطقه باید از افراد زیادی پرسش کرد؛ چرا که تنوع نقطه نظرات می‌تواند در تشخیص استفاده‌های بومی از گیاهان جهت درمان تأثیر زیادی داشته باشد.

References:

1. Pardo-de-Santayana M, Pieroni A, Puri RK. Ethnobotany in the New Europe: people, Health and Wild Plant Resources. New York: NY, Berghahn Books; 2010. P: 1-394.
2. Sajjadi SE, Batooli H, Ghanbari A. Collection, Evaluation and Ethnobotany of Kashan Medicinal Plants. Journal of Islamic and Iranian Traditional Medicine. 2011; 2 (1): 29-36. [In Persian]
3. Sharififar F, Moharam Khani MR. Ethnobotanical study of medicinal plants of Joopar Mountains of Kerman province, Iran. Journal of Kerman University of Medical Sciences. 2014; 21(1): 37-51. [In Persian].
4. Mostafavi kashani, J. Study in traditional medicine of Iran and its comparison with current medicine in the world. Tehran: Publishers University of Tehran; 1982. [In Persian].
5. Hayat MQ, Khan MA, Ahmad M, Shaheen N, Yasmin G, Akhter S. Ethnotaxonomical approach in the identification of useful medicinal flora of tehsil Pindigheb (District Attock) Pakistan. Ethnobotany Research and Applications. 2008 May 20;6:035-62.
6. Esmaeili S, Naghibi F, Mosaddegh M, Sahranavard S, Ghafari S, Abdullah NR. Screening of antiplasmodial properties among some traditionally used Iranian plants. Journal of Ethnopharmacology. 2009 Jan 30;121(3):400-4.
7. Iranshahy M, Iranshahi M. Traditional uses, phytochemistry and pharmacology of asafoetida (Ferula assa-foetida oleo-gum-resin)—A review. Journal of Ethnopharmacology. 2011 Mar 8;134(1):1-0.
8. Teklehaymanot T, Giday M. Ethnobotanical study of medicinal plants used by people in Zegie Peninsula, Northwestern Ethiopia. Journal of Ethnobiology and Ethnomedicine. 2007 Dec;3(1):12.
9. Proestos C, Boziaris IS, Kapsokefalou M, Komaitis M. Natural antioxidant constituents from selected aromatic plants and their antimicrobial activity against selected pathogenic microorganisms. Food Technology and Biotechnology. 2008 Jun 13;46(2):151-6.
10. Falsetto S. Medicinal properties of aromatic plant families. Therapeutic properties in the same scented plant family. 2009. P:1-120.
11. Pattanaik C, Reddy CS, Reddy KN. Ethno-medicinal survey of threatened plants in Eastern Ghats, India. Our Nature. 2009;7(1):122-8.
12. Zaghloul MG, Salman AA. Usages of Herbal Remedies for the Management of Vaginal Infection among Women in Jazan Area at Saudi Arabia. Catrina. 2012 Jan 1;7: 87-96.
13. Ghasemi PA, Momeni M, Bahmani M. Ethnobotanical study of medicinal plants used by Kurd tribe in Dehloran and Abdanan districts, Ilam province, Iran. African Journal of Traditional, Complementary and Alternative Medicines. 2013;10(2):1-18.
14. Zolfaghari B, Sadeghi M, Tiri I, Yousefali Tabar M. Collection, identification, and evaluation of the traditional applications of some plants of Babol. Journal of Islamic and Iranian Traditional Medicine. 2012 Jun 15;3(1):113-24. [In Persian].
15. Abbasi Sh, Afsharzadeh S, Mohajeri A. Introduction of plant species with medicinal properties in Natanz (Kashan). Journal of Herbal Drugs. 2012;3 (3): 147-156. [In Persian].
16. Mirshekar M. Integration of Indigenous and Modern Knowledge on the Use of Two Medicinal Plant Species, *Withania coagulanc* and *Taverniera cuneifolia* in Khash City. Zabol: University of Zabol; 2017. P:80.
17. Available at: URL: https://www.sbportal.ir.
18. Rechinger KH. Flora Iranica. Akademische Druck–u Verlagsanstalt, Graz. 1963-2005; 1-176.
19. Ghahreman A. Flora of Iran in natural colors. Tehran: Research Institute of Forests and Rangelands; 1980-1999. P:125.
20. Mozaffarian V. A dictionary of Iranian Plant names. Tehran: Farhang Moaser Publishers; 1998. P:750. [In Persion].

21. Zargari A. Medicinal Plants. University of Tehran: Tehran University Press and Publishing; 1989–1992. P:4854. [In Persion].
22. Asadi M. Flora of Iran. Tehran: Research Institute of Forest and Ranglands;1980-2005.1611-2118. [In Persian].
23. Cochran A. The book analyzes statistical methods. Educational and Psychological Measurement. Amarica: Harvard University Press; 1998. 200p.
24. Iranmanesh M, Najafi S, Yosefi M. Studies on Ethnobotany of important medicinal plants in Sistan. Journal of Herbal Drugs (An International Journal on Medicinal Herbs). 2010 Aug 1;1(2):58-65. [In Persian]